

تاریخ نگاری محدث قمی

رحمت الله بانشی

www.ketab.ir

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۴

بانشی، رحمت‌الله، ۱۳۵۲ -
تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمت‌الله بانشی / رحمت‌الله بانشی، - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۴.
دوازده: ۲۴۴ ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۳۰۵؛ تاریخ: ۶۵)
بها: ۹۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپای مختصر.
فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
مندرجات: کتابنامه: ص. [۲۱۵]-۲۲۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان
شماره کتابشناسی ملی

۳۷۷۵۴۰۹

تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمت‌الله بانشی

مؤلف: رحمت‌الله بانشی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (شماره انتشار: ۳۰۵؛ تاریخ: ۶۵)

ویراستاری: سعیدرضا علی‌عسکری

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: بهار ۱۳۹۴

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۹۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات: ۳۲۱۱۱۳۰۰) - نمابر:
۰۲۱-۶۶۴۰۲۶۰۰ تلفن: ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اُسکو، تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۲۶۰۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی [به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و مهار پدیده‌های انسانی] در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی و فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع، شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی رحمته‌الله بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری دفتر همکاری حوزه و دانشگاه را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت اساتید حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه کرده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار ده‌ها کتاب و نشریه علمی اشاره کرد.

این کتاب به عنوان منبع کمک درسی برای دانشجویان رشته های «تاریخ اسلام» و «تاریخ تمدن اسلامی» در مقاطع مختلف فراهم آمده است که البته دیگر علاقه مندان به این زمینه تحقیقی نیز می توانند از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های نویسنده گرامی، حجت الاسلام والمسلمین رحمت الله یانسی، و نیز ناظر محترم طرح، جناب آقای استاد صادق آیینه وند تشکر و قدردانی نماید.

فهرست مطالب

۳	مقدمه
فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۹	گفتار اول: مفاهیم
۹	۱. تاریخ‌نگاری
۱۰	۲. تاریخ‌نگری
۱۰	۳. نقد
۱۱	۴. اخباریگری
۱۱	۵. اصولگرایی
۱۲	گفتار دوم: شخصیت و حیات محدث قمی رحمته الله
۱۲	تولد و نسب
۱۳	ازدواج و فرزندان
۱۳	برخی صفات نیک و سجایای اخلاقی محدث قمی
۱۵	خوش رفتاری در سفر
۱۵	تأثیر سخن
۱۵	تهجد
۱۵	مرزبانی و دفاع از دین
۱۷	گوش ملکوتی
۱۷	تحصیل و سفرهای علمی
۱۹	بازگشت به نجف و رحلت
۱۹	۲. استادان
۱۹	۱-۲. آیت‌الله حاج آقا احمد طباطبایی قمی رحمته الله (م ۱۳۳۴ ق)
۱۹	۲-۲. آیت‌الله حاج میرزا محمد ارباب قمی رحمته الله (م ۱۳۴۱ ق)
۲۰	۳-۲. شیخ محمد حسین قمی رحمته الله

- ۴-۲. آقا شیخ ابوالقاسم قمی رحمته ۲۰
- ۵-۲. آیت الله سید محمد کاظم یزدی رحمته (م ۱۳۳۷ق) ۲۰
- ۶-۲. حاج میرزا حسین نوری رحمته (م ۱۳۲۰ق) ۲۰
- ۷-۲. آیت الله سید حسن صدر کاظمی رحمته (م ۱۳۵۴ق) ۲۱
- ۸-۲. شیخ الشریعه اصفهانی رحمته (م ۱۳۳۹ق) ۲۱
- ۹-۲. سید ابوالحسن نقوی رحمته (م ۱۳۵۵ق) ۲۱
۳. آثار علمی ۲۱
- الف) تألیفات (چاپ شده) محدث قمی رحمته بر حسب علوم و فنون ۲۲
۱. کلام و اصول عقاید ۲۲
- ۱-۱. فیض القدر فیما يتعلق بحديث الفیدر ۲۲
- ۱-۲. علم البقین فی معرفة اصول الدین ۲۲
- ۱-۳. سبیل الرشاد فی عقائد المبدأ والمعاد ۲۳
- ۱-۴. ترجمه عقاید علامه مجلسی رحمته ۲۳
۲. درایه و حدیث شناسی ۲۳
- ۱-۲. شرح وجیزه شیخ بهائی رحمته ۲۳
۳. علم حدیث و اخبار ۲۳
- ۱-۳. شرح حکم بهج البلاغه ۲۳
- ۲-۳. مختصر الشمائل المحمدیه علیه السلام ۲۳
- ۳-۳. سفینه البحار ومدينة الحکم والآثار ۲۴
- ۳-۴. شرح صد کلمه قصار (حکمة بالغة و مئة كلمة جامعة) ۲۴
۴. فقه و احکام دین ۲۴
- ۱-۴. رساله در گناهان کبیره و صغیره ۲۴
- ۲-۴. ذخیره الابرار فی منتخب انیس التجار ۲۵
- ۳-۴. غایة القصوى فی ترجمة عروة الوثقى ۲۵
- ۴-۴. نقد الوسائل (فصل و وصل) ۲۵
۵. اخلاق و آداب زندگی ۲۵
- ۱-۵. نزهة النواظر فی ترجمة معدن الجواهر ۲۵
- ۲-۵. منازل الآخرة و المطالب الفاخرة ۲۶
- ۳-۵. مقامات العلیة فی موجبات السعادة الابدیة ۲۶
- ۴-۵. مختصر الابواب فی السنن والآداب ۲۶
۶. شعر و ادب و لغت ۲۶
- ۱-۶. الدرة الیتیمة فی تتمات الدرة الثمینیة ۲۶
- ۲-۶. الدر النظیم فی لغات القرآن العظیم ۲۶
۷. ادعیه و زیارات ۲۷
- ۱-۷. الفوائد الرجیبة فیما يتعلق بالشهور العربیة ۲۷

۲۷	۲-۷. تتميم تحية الزائر.....
۲۸	۳-۷. هدية الزائرين وبهجة الناظرين.....
۲۸	۴-۷. اللطال المنشورة فى العوذات والاذكار المأثورة.....
۲۸	۵-۷. ترجمه كتاب جمال الاسبوع.....
۲۸	۶-۷. ترجمه مصباح المتجهّد شيخ طوسى.....
۲۸	۷-۷. تحفة طوسية.....
۲۹	۸-۷. مفاتيح الجنان.....
۲۹	۹-۷. باقيات الصالحات فى الادعية والصلوات المندوبات.....
۲۹	۱۰-۷. دستور العمل.....
۲۹	۱۱-۷. ادعيه مأثوره.....
۲۹	۱۲-۷. رساله شرح دعای سمات.....
۲۹	۸. رجال و تراجم و انساب.....
۲۹	۱-۸. تحفة الاحباب فى نوادر آثار الاصحاب.....
۳۰	۲-۸. الفوائد الرضوية فى احوال علماء المذهب الجعفريه.....
۳۰	۳-۸. غاية المُنَى فى ترجمة المعروفين باللقاب و الكنى.....
۳۰	۴-۸. طبقات خلفاء و اصحاب ائمه و علما و شعرا (رساله اى در طبقات).....
۳۰	۵-۸. هدية الاحباب فى ذكر المعروفين بالكنى واللقاب والانساب.....
۳۰	۶-۸. الكنى واللقاب.....
۳۱	۹. تاريخ و سيره.....
۳۱	۱-۹. ترجمه لهوف.....
۳۱	۲-۹. كُحل البصر فى سيرة سيد البشر.....
۳۱	۳-۹. بيت الاحزان فى مصائب سيده النساء.....
۳۱	۴-۹. الفصول العلية فى مناقب المرتضوية.....
۳۱	۵-۹. نفس المهموم فى مقتل الحسين المظلوم عليه السلام.....
۳۲	۶-۹. قرة الباصرة فى تاريخ الحجج الطاهرة.....
۳۲	۷-۹. نفثة المصدور فيما يتجدد به حزن يوم العاشورا.....
۳۲	۸-۹. هداية الانام الى وقايع الايام.....
۳۳	۹-۹. الانوار البهية فى تواريخ الحجج الالهية.....
۳۳	۱۰-۹. منتهى الآمال فى ذكر مصائب النبى والآل.....
۳۳	۱۱-۹. تنمة المنتهى فى وقايع ايام الخلفاء.....
۳۴	۱۲-۹. فيض الاعلام فى عمل الشهور ووقايع الايام.....
۳۴	(ب) آثار چاپ نشده.....
۳۷	دارندگان اجازه روانى از محدث قمى رحمه الله.....

فصل دوم: گونه‌شناسی آثار محدث قمی

گفتار اول:	۴۰
الف) مروری اجمالی به برخی حوزه‌های تاریخ‌نگاری شیعه پیش از عصر محدث قمی	۴۰
۱. سیره معصومان (علیهم‌السلام)	۴۰
۲. نسب‌نگاری	۴۵
۳. رجال و شرح حال نویسی	۴۵
۴. فهرست‌نویسی	۴۶
۵. مقتل‌نگاری	۴۶
ب) مروری اجمالی بر تاریخ‌نگاری شیعه در عصر محدث قمی (رحمته‌الله)	۴۷
گفتار دوم: گونه‌شناسی موضوعی آثار تاریخی محدث قمی (رحمته‌الله)	۵۰
الف) تاریخ و سیره معصومان (علیهم‌السلام)	۵۰
۱. الفوائد الرجیة فیما يتعلق بالشهور العریة	۵۰
۲. ترجمه لهوف	۵۱
۳. کُحل البصر فی سیره سید البشر	۵۲
۴. بیت الاحزان فی مصائب سیدة النساء	۵۳
۵. الفصول العلیة فی مناقب المرتضیة	۵۴
۶. مختصر الشمائل المحمدیة	۵۵
۷. نفس المهموم فی مقتل الحسین المظلوم	۵۶
۸. قرۃ الباصرة فی تاریخ حجج الطاهرة	۵۷
۹. نفثة المصدور فیما يتجدد به حزن يوم العاشر	۵۸
۱۰. الانوار البهیة فی تواریخ الحجج الالهیة	۵۹
۱۱. منتهی الآمال فی ذکر مصائب النبی والآل	۵۹
ب) تاریخ خلفا	۶۵
۱. تنمة المنتهی فی وقایع ایام الخلفاء	۶۵
ج) رجال و تراجم‌نگاری	۶۷
۱. صحابه‌نگاری	۶۷
۱-۱. تحفة الاحباب فی نوادر آثار الاصحاب	۶۹
۲. شرح حال دانشمندان مسلمان	۷۰
۱-۲. طبقات خلفا و اصحاب ائمه و علما و شعرا (رساله‌ای در طبقات)	۷۰
۲-۲. الفوائد الرضویة فی احوال علماء المذهب الجعفریة	۷۰
۳-۲. غایة المنی فی ترجمة المعروفین بالالقاب و الكنى	۷۲
۴-۲. هدیة الاحباب فی ذکر المعروفین بالکنى و الالقاب و الانساب	۷۲
۵-۲. الکنى و الالقاب	۷۳
۶-۲. فیض العلام فی عمل الشهور و وقایع الايام	۷۳
۷-۲. هدیة الانام الى وقایع الايام	۷۵

۷۶	۸-۲. رساله در کُنّی و القاب.....
۷۶	۹-۲. رساله در رجال شیعه.....
۷۶	۱۰-۲. رساله در نسب حضرت عبدالعظیم علیه السلام .....
۷۶	۱۱-۲. رساله در کنیه‌ها.....
۷۶	۱۲-۲. رساله در احوال بکیر بن اعین و فضل بن شاذان و احمد بن اسحاق قمی.....
۷۶	۱۳-۲. رساله در نسب دودمان خاتون آبادی.....
۷۷	۱۴-۲. تصحیح بعض اسماء الرجال.....
۷۷	۱۵-۲. الخصائص (رساله در خصائص اصحاب ائمه و علمای کبار).....
۷۷	۱۶-۲. رساله‌ای به فارسی در ترجمه مختصر مشاهیر علما، عرفا و شعرا.....
۷۷	۱۷-۲. مختصر رجال شیعه.....
۷۷	۱۸-۲. طبقات العلماء.....

فصل سوم: تاریخ‌نگاری

۷۹	رابطه تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری.....
۸۲	۱. آغاز و غایت تاریخ در اندیشه محدث قمی رحمته الله .....
۸۳	۲. محرک تاریخ در بینش محدث قمی رحمته الله .....
۸۵	۳. مفهوم و کاربرد تاریخ در نگرش محدث قمی رحمته الله .....
۸۸	۴. اصول و مبانی حاکم بر تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمته الله .....
۸۸	۱-۴. تعلقات مذهبی.....
۸۸	علم مطلق.....
۹۰	عصمت.....
۹۱	تفسیل و تکفین امام.....
۹۳	تقیّه در سیره پیشوایان دین.....
۹۴	شهادت امامان.....
۹۶	۲-۴. بازتاب تفکر اخباری‌گری و اصولی در تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمته الله .....
۹۷	تفاوت‌های اساسی نگرش اصولی و اخباری‌گری.....
۹۸	نقش و جایگاه تفکر اخباری و اصولی در اندیشه علامه مجلسی.....
۱۰۱	نقش و جایگاه تفکر اخباری و اصولی در اندیشه محدث نوری رحمته الله .....
۱۰۷	۵. عینیت و بی‌طرفی در نقل اخبار و رعایت اعتدال در خبررسانی.....

فصل چهارم: تاریخ‌نگاری

۱۱۳	الف) روش و شیوه محدث قمی رحمته الله در ساخت یا بازسازی حوادث تاریخی.....
۱۱۴	۱. روش و شیوه محدث قمی رحمته الله در نقل حوادث تاریخی.....
۱۱۷	۲. روش‌های مختلف معرفی استادها.....
۱۱۷	۱-۲. بیان کامل و دقیق سند.....

۱۱۸	۲-۲. ذکر نام کتاب و مؤلف آن
۱۱۹	۳-۲. ذکر کتاب بدون نام نویسنده
۱۱۹	۴-۲. ذکر نویسنده بدون نام کتاب
۱۲۰	۵-۲. نقل از کتابی به کتاب دیگر
۱۲۰	۶-۲. نقل از مؤلفی به مؤلف دیگر
۱۲۱	تذکر
۱۲۲	۳. اشتغال آثار تاریخی شیخ عباس قمی بر روایات و منابع غیرشیعی
۱۲۴	۴. استفاده از منابع تخصصی
۱۲۷	۵. دقت در ثبت دقیق تاریخ وقوع رویدادها
۱۲۹	۶. توضیحات جغرافیایی
۱۳۱	۷. ارزش گذاری منابع و بهره گیری از راویان مورد اعتماد
۱۳۳	۸. ادبیات تاریخ نگاری محدث قمی
۱۳۵	۹. برخی واژگان استخدامی محدث قمی رحمه الله برای بیان نظریات خود
۱۳۶	ب) منابع مورد استفاده محدث قمی رحمه الله در گزارش های تاریخی
۱۳۶	۱. منابع مکتوب
۱۳۷	۱-۱. منابع حدیثی
۱۳۸	۲-۱. منابع تاریخی
۱۴۰	۳-۱. رجال و تراجم
۱۴۱	۴-۱. دعا و زیارات
۱۴۱	۵-۱. مناقب
۱۴۲	۶-۱. کتاب شناسی
۱۴۲	۷-۱. تفسیری
۱۴۲	۸-۱. کلام و معارف
۱۴۲	۹-۱. متفرقات
۱۴۳	۲. منابع شفاهی
۱۴۳	ج) جایگاه نقد و تحلیل در تاریخ نگاری محدث قمی رحمه الله
۱۴۵	۱. نقش محدث قمی در مبارزه با خرافات و روایات جعلی
۱۴۷	۲. نقد کتابی به نام مقتل ابی مخنف
۱۴۷	۳. جواز لعن بر یزید
۱۴۸	۴. تکفین اسامة بن زید
۱۴۸	۵. حدیث کساء
۱۴۹	۶. محدث قمی رحمه الله و شناسایی تحریفات عاشورا
۱۵۰	۶-۱. حضور لیلا مادر حضرت علی اکبر در کربلا
۱۵۱	۶-۲. عروسی قاسم بن الحسن علیه السلام
۱۵۱	۶-۳. آمدن شیر به کربلا

۱۵۲	۴-۶. روایت مسلم گچکار
۱۵۳	۵-۶. طفلان مسلم
۱۵۴	۶-۶. حدیث کنیسه حافر
۱۵۴	۷. دفاع از جناب موسی مبرقع
۱۵۵	۸. جوانی و سفر به خراسان
۱۵۶	۹. سرداب غیبت و چاه صاحب الزمان علیه السلام
۱۵۸	۱۰. تبیین و توجیه روایاتی که در مذمت اصفهان است
۱۵۹	چند نکته مهم
۱۵۹	الف) سقیفه در تاریخ‌نگاری محدث قمی
۱۶۳	ب) قضاوت و داوری عقلانی در پذیرش یا رد اخبار تاریخی

فصل پنجم: نقد و بررسی

۱۶۹	الف) نقد و بررسی تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمته الله
۱۷۱	۱. نقد محتوایی
۱۷۱	۱-۱. نذر عبدالمطلب
۱۷۲	۱-۲. شیرخوارگی پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۷۳	۱-۳. مهمانی بر برکت
۱۷۴	۱-۴. تعداد کشته‌های دشمن در کربلا
۱۷۶	۱-۵. مدیریت امام سجاد علیه السلام در واقعه حزه
۱۷۷	۱-۶. هزار رکعت نماز
۱۷۹	۱-۷. فرود آمدن انگور و جامه از آسمان
۱۸۰	۱-۸. هدیه‌ای برای امام جواد علیه السلام
۱۸۱	۱-۹. سن امام سجاد علیه السلام در حادثه کربلا
۱۸۱	۱-۱۰. شهربانو مادر امام سجاد علیه السلام
۱۸۵	۱-۱۱. خوراک معاویه
۱۸۶	۱-۱۲. سن عمر بن سعد در حادثه کربلا
۱۸۸	۱-۱۳. غیرت سعد بن عباد
۱۸۹	۱-۱۴. برخورد امام حسین علیه السلام با لشکر خُر
۱۹۰	توضیح یک مطلب درباره توانین
۱۹۳	۲. نقد منابع
۱۹۶	۳. روش و شیوه
۲۰۰	ب) جایگاه تاریخی محدث قمی رحمته الله در میان متأخران (معاصران)
۲۰۰	۱. نگاه تمجیدی
۲۰۲	۲. نگاه انتقادی
۲۰۵	۳. بسامد

۲۱۳..... نتیجه

۲۱۵..... منابع و مآخذ

نمایه‌ها

۲۲۷..... نمایه آیات

۲۲۸..... نمایه روایات

۲۲۹..... نمایه اشخاص

۲۴۳..... نمایه مکان‌ها

www.ketab.ir

پیشگفتار

گذشته انسان از عواملی است که کنجکاو بشر را برمی انگیزد و انسان در تاریخ پرفراز و نشیب خود نتوانسته به آن بی اعتنا باشد. از آنجا که «گذشته» تلخی‌ها، شیرینی‌ها و سوانح زشت و زیبای پیشینیان را باز می‌نمایاند، ذهن آدمی را به خود مشغول داشته و به آن عشق می‌ورزد. توجه انسان به ثبت و ضبط رویدادها سابقه‌ای طولانی دارد. پیش از آنکه بشر درصدد نوشتن تاریخ و حفظ آن با کتابت برآید، به ناچار حوادث را به حافظه می‌سپرد و دهان‌به‌دهان بازگو می‌کرد. فراموشی، بی‌دقتی، کج‌اندیشی، بدفهمی، اغراض شخصی، دخالت صاحبان قدرت و عوامل دیگر، از آفت‌های این شیوه شفاهی بودند که شناخت واقعیت‌های تاریخ را دشوار می‌ساختند. بدین‌سان، بشر به ثبت و نوشتن تاریخ روی آورد. پیوند انسان با خط و کتابت می‌توانست بسیاری از مشکلات نقل شفاهی را برطرف سازد و نویدبخش صورت واقع‌گرایانه‌تری از تاریخ برای آیندگان باشد.

تاریخ‌نگاری شاخه‌ای از علم تاریخ است و از آنجا که یکی از ابعاد فرهنگ و تمدن به شمار می‌رود، اهمیت بسیار دارد. از نظر زمانی قدمت تاریخ‌نگاری به بلندای تاریخ بوده و از آغاز تاکنون را دربر می‌گیرد. اگرچه درباره تاریخ‌نگاری به‌ویژه تاریخ‌نگاری اسلامی که همیشه مورد توجه جدی مسلمانان بوده پژوهش‌های بسیاری شده است؛ ولی با وجود حلقه‌های مفقوده فراوان در دانش تاریخ‌نگاری، باید آن را رشته‌ای جوان به شمار آورد. بدین‌جهت، به‌رغم دشواری‌های فراوانی، تلاش مستمر در این راه به‌منظور شناخت روش‌ها، دیدگاه‌ها و آرای تاریخی مؤرخان ضروری است؛ چراکه با پژوهش در تاریخ‌نگاری هر گروه یا شخص است که می‌توان منابع او را ارزیابی کرد و گزارش‌های او را در بوتۀ نقد نهاد، داستان‌سرایی را از واقعیت‌های تاریخ تمییز داد و تأثیر گرایش‌های فکری جامعه پیرامونی مؤرخ را در نگارش تاریخ برنمود تا علاقه‌مندان به تاریخ را به درک دقیق‌تری از انگیزه‌ها، اهداف، مواد، روش و شیوه‌هایی که مؤرخ در تدوین و نگارش حوادث تاریخی به‌کار برده، رهنمون ساخت.

شخصیت عالی‌مقام و آثار ارزشمند محدث قمی رحمته الله علیه توجه محققان بسیاری را به خود جلب کرده است و هریک از زاویه‌ای به آن نگریسته و آن را بررسی و تحلیل کرده‌اند. با این حال، نکات و مطالب قابل توجهی درباره این مورخ گرانقدر و کتاب‌های هدایتگر او وجود دارد که به دلانلی کمتر اندیشه اهل نظر را به خود مشغول داشته است؛ که از جمله این موارد تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمته الله علیه و شناخت روشن‌تری از رویکرد او به تاریخ است.

به نظر می‌رسد از چند جهت پژوهشی کامل درباره تاریخ‌نگاری محدث قمی رحمته الله علیه لازم بود؛ نخست اینکه، شیخ عباس قمی رحمته الله علیه به عنوان مورخ و محدث شیعی در دوره‌ای می‌زیست که تاریخ‌نگاری شیعه در سایه برخی تحولات اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته بود و عوامل متعددی در انحطاط آن از منظر علمی دخالت داشتند، به گونه‌ای که برخی دانشمندان متعهد همچون محدث قمی رحمته الله علیه و استادش محدث نوری رحمته الله علیه در واکنش به برخی تألیفات و اظهارنظرهای ناروا درباره تاریخ شیعه، به ویژه مقتل‌نگاری، دست به قلم شدند و آثاری تألیف کردند. با توجه به این شرایط ارزش تاریخ‌نگاری محدث قمی و شناخت آن بیشتر روشن می‌شود. جهت دیگر اینکه آثار تاریخی شیخ عباس قمی و در پی آن دیده‌گاه تاریخی این محدث نام آشنا تأثیر فراوانی بر جامعه عمومی شیعه داشته و در مجالس گوناگون مذهبی بسیار به آنها استناد می‌شود. از این رو، بررسی تاریخ‌نگاری او و در نتیجه شناخت و ارزیابی اخبار و گزارش‌های موجود در متون تاریخی و نیز درک بهتری از نظریات وی، مهم می‌نماید.

در پایان از همه عزیزانی که این کم‌بضاعت را مورد لطف خود قرار دادند، به ویژه استاد بزرگوار جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای ناصر باقری بیدهندی و استاد گرامی جناب آقای دکتر نعمت‌الله صفری فروشانی، جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای رمضان محمدی مدیر محترم گروه تاریخ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دوستان عزیزم در گروه تاریخ پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، مسئولان و کتابداران محترم کتابخانه پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، کتابخانه تخصصی تاریخ اسلام، کتابخانه آیت الله بروجردی، کتابخانه دانشگاه باقر العلوم رحمته الله علیه، کتابخانه شهرک مهدیه و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور که در سامان بخشیدن این پژوهش، مریاری کردند متواضعانه سپاسگزاری می‌کنم و سلامت و سربلندی ایشان را از خداوند متان خواستارم.